

Ejnar Sämmerby, Säm Bagaregården

berättar för Sture Hjalmarsson

Jag är född i Bagaregården i Säm den 12 augusti 1907. Mina föräldrar var Carl Johansson, född 1881 och Elin Johansson f. Carlsson, född 1884.

Min far var också född i Bagaregården men min mor kom från Hölptorpet i Finnekumla. Det låg lite söder om Finnekumla gård, men av det finns bara stenfoten kvar. Min far köpte den stugan och flyttade över den till Säm, byggde till den lite och sen hade de den till undantagsstuga.*Det är den stugan som Sune och Ella bor i nu och det är den stugan som min mor är född i. Dom var 9 syskon och jag tror att de var födda i samma stuga allesammans.

Jag hade en morbror som hette Anders, han reste till Amerika men han dog i unga år. Min morfar var torpare under greven och deras bostad var så dålig, så när det blåste så lyfte mattorna på sig på golvet. Det var kallt i stugan och de eldade i en stor öppen spis. Morfar hade bett greven en gång, att de skulle få hugga lite riktig ved. ” Nej du Johan, det går så bra att elda med ris” svarade greven.

Trots att greven hade så mycket skog som var så illa skött att det hade varit mycket som skulle behövt huggas ned, så fick inte torparna elda med annat än ris. Men ändå skulle torparna hugga 130 kbm fin björkved åt greven varje år. Han hade mejeri på Finnekumla gård, så det gick väl åt en del där också. Men torparna fick inte ta någon riktig ved, dom skulle elda med ris.

När barnen vuxit till, så fodrade greven att dom skulle komma fram till gården och hjälpa till med potatisupptagning och allt möjligt. Där fanns stora rågräden och där togs naturligtvis upp för hand. Då kunde det bli en del spillax och de fick torparbarnen gå och plocka upp i korgar. När de sedan blev tröskade, så blev det ett litet tillskott till födan.

Jag minns att mor berättade om hur det gick till en gång, när en av hennes syskon skulle döpas. Det var en präst som bodde i Tvärred. Han hette Jacobsson och han var mycket glad åt spriten.

En gång frågade greven morfar om han skulle ha sin barnunge döpt. Morfar svarade att det skulle han väl ha. ”Ja, då får du allt laga så att du har en gök och ge honom” sade greven. Morfar talade om att han inte hade en droppe starkt hemma. ” Dä ska du få låna av mej, Johan” sa greven.

Han fick väl en halvliter eller vad det var och prästen blev riktigt belåten. Han satte fram flaskan på bordet och det tog inte lång stund förrän barnungen var döpt.

När mor var 14 år så gick hon och läste. Hon gick till Långhem. Det var en bra bit att gå från Hölta och till Långhem. Vid den tiden dog mormor också, så mor fick ta hand om hushållet. Det var inte så lätt för henne att springa med matkorgar på gärdena och samtidigt gå till Långhem och läsa.

Men det är konstigt, för hon sprang lika lätt även sedan hon blev gammal. Stora blev dom allihop syskonen trots att dom hade det så knapert i sin barndom.

Men det var ju en god sak att greven tillät dem att fiska så mycket de ville. Det var morfar, Englund och två gubbar till, som drog isnot på vintrarna. Det var kallt och besvärligt men dom fick mycket fisk. Det var silen som gick bra till där. Men de fick annan fisk i noten också, både gäddor abborrar och lite annat. Dom kunde ibland dra upp mellan 1-2000 kg.

Det var en som hette Hansson på Sundet som torga i Borås och han betalade dem 25 öre kilot för fisken. På så sätt kunde de få lite inkomster och så fick de äta så mycket de ville själva också.

Mor sade alltid att hade vi inte haft sjön så hade det blivit svårt, men nu rede de sig bra, tack vara att de fick fiska.

Men om greven inte var så noga med fisket, så var han väldigt noga med att de inte fick jaga, för jakten skulle han och några till av de stora ha för sig själva.

Det var gott om både harar och orre på den tiden och greven och hans jaktkamrater brukade leja ihop en massa torparebarn att gå skallkedja när de jagade.

Dom började nere vid Övrap och gick mellan landsvägen och sjön. Sen drev de på norrut och längre upp stod skyttarna på kedja och sköt ad som kunde komma fram. Ibland skadesköt de en del och de brydde sig aldrig om att leta upp detta. Men torparebarnen snodde omkring i buskarna och kunde ta vara på något sådant ibland. Ja, så gick det till på den tiden, jag har hört min mor berätta om det.

Min far var född i Bagaregården, men inte där Bagaregården ligger nu.

Boningshuset låg längre ner i byn, precis bakom där Hugo Andersson har byggt nu. Sämbyn brann ju en gång, som du vet. Den låg då nere vid Bosgården, men Bagaregården låg lite längre upp och därför klarade den sig för elden, när en stor

del av byn brann upp. Den hette på Bakgården, kanske för att den låg lite bakom de andra gårdarna.

Branden uppstod när dom skulle spränga en sten med krut. Någon stubinråd fanns inte då, utan dom tände i en halmsträng. Den gubben som skulle stå för det här skulle ha varit någon släkting till Herman på Kvastbackens föräldrar.

Länsman bodde ju på Bosgården då och det var han som hade gett gubben lov att tända, fast att det blåste.

Men just när de tänt så kom en kraftigare vind och den brinnande halmen for upp på ett halmtak och antände. Husen lågg tätt därnere och därför branna många ned. Den stackars gubben som tänt på, han åkte in på vatten och bröd i fjorton dar eller tre veckor. Han blev aldrig sig lik efter detta. Han fick något fel i magen. Han hade frågat om sprängningen, men det ville länsmannen aldrig erkänna.

Men en som hade reda på att länsman hade lovat honom var Petter i Bagaregården, alltså min fars farfar. Därför hade han lite bukt med länsman, för länsman visste om att Petter hade reda på hur det var.

En gång, när branden kom på tal, hade Petter ett par stövlar på sig, som var sönder vid tån. Då sa länsman: ”Ja du, Petter, du kan inte gå med så trasiga stövlar. Du ska få ett par nya av mig”. Då var länsman rädd och fick lov att hålla sig väl med Petter.

Länsman var intresserad av fiske och nere vid Bosgårdens marker, där gick in liksom e vik och där var det inte någon som fick visa sig för länsman. På den tiden fiskade de med ljuster. Petter rodde in i länsmans vik med sin stockeka och ljustrade. Det fick länsman se och han sprang dit och ropade i mörkret:

”Är det du Petter?” ”Ja, det är det,” svarade Petter. ”Fan tar dej om du fiskar på mina mader” sa länsman. ”Har du sett honom ta någon?” svarade Petter och fortsatte att ljustra. Detta kunde Herman på Damsberg tala om.

Den byggnaden som stod därnere flyttades sedan upp och det är den som sedan var Edvins, och som Knut och Olof bor i nu.

Ekholmen låg nere vid Bosgården också. Om man går över gamla bron och går uppåt Brobacken, så kommer man till ett ställe, där Ekholmen låg. Där är en åker och stenfoten ska visst synas där än idag.

Helmer på Ekholmen har en gammal kista som skulle blivit en amerikakoffert. En farbror till honom och en till, hade bestämt att de skulle resa till Amerika. För att få ihop till biljetten skulle de sälja en ko. Denna ko gick på något

gemensamt bete ute i Sämskogen. Men kon ramlade ned för ”Brattehall” och slog ihjäl sig, så det blev ingen resa av. Men Helmer har amerika-kofferten kvar, den är gammal, och Helmer kan berätta precis hur det gick till.

I närheten av den plats där Ekholmen förr låg, fanns också ett ställe som hette Stomsdal. Jag minns när både stugan och ladugården stod kvar. Artur och Elin Johansson bodde där, innan de flyttade till Lindholmen. Före dem bodde ett folk där som hette Jonsson. De var föräldrar till en som kallades ”Målare-Arvid” och som bodde på Torsbo.

Hos Fina på Tån bodde också en gumma som hette Augusta. Jag minns dom grant, för jag har varit nere hos dom med lite mjölk eller ett stycke av grisen, när man slaktat.

Fina bar posten från Säms skola ned till byn. Vart hon kom så fick hon kaffe och så gömde hon kakorna. Hon städade i den södra småskolan och hade en liten inkomst av det. Hon hade haft tre barn och det var inte samme far till någon av dem. Hon hade en svår tillvaro och dessutom var hon ”harmunt”.

De där båda gummorna kunde inte vara riktigt sams och det berodde nog på att Fina var så noga på det och ville ha det så städat överallt. Augusta hade en spinnrock och spann åt folk och det blev kanske lite skräpigt. Då lade de en matta mitt i rummet och så fick de hålla sig på var sin sida om den.

Det var inte nådigt för Augusta att släppa en ulltråd på Finas sida om mattan. Det var denna stuga som sedan flyttades till Vegby, och som nu är hembygdsstuga där.

I Kvarnagården bodde före Enok, en som hette Carlsson. Han var og släkt till Enok Gustavsson, tror jag. Enok hade en bror som bodde ute vid Södra Torp. Han var gårdfarihandlare och gick under namnet ”Kalle-Vali”. Han gifte sig sedan med Liljas Anna och dom bosatte sig i Hästhagen, stuga under Kvarnagården, allmänt kallad ”Liljas”.

Jag minns mycket väl länsman Sigge Gedda i Bosgården. Han var så äresjuk, jag minns att jag inte hälsade riktigt på honom. Jag skulle gå ned till Vegby med ett brev åt honom, som han inte hade fått färdigt när posten gick. Det hände ofta och då var det att leja någon pojk som sprang ner till Vegby med det. Då fick man alltid en ”kotia”, den gällde för en krona. Man sprang gärna till Vegby för att få den.

Vi hade en rättöversväg förbi Ekholmen och Fridhem och man kom ut nere vid ”Josupa”, det som förr kallades Vegby Gård.

Det hade kommit till landsfiskaler då, och sedan dög det inte att titulera Gedda med länsman längre. Den gången jag skulle gå med brevet, så hade han det inte riktigt färdigt och hans fru sa åt mej att sätta mej lite tills det var färdigt. Jag satte mej i köket och efter en stund kom länsman ut med brevet och jag hade inte bättre vett än att jag satt och hälsade på honom, men det dög inte. ”Du ska ställa dig upp, din jädra lille lymmel, när du hälsar på landsfiskalen” röt han. Men jag hälsade aldrig på honom sedan, det gjorde jag inte.

Jag vet en som klådde honom redigt, men jag vill inte säga hans namn, för hans släktingar finns ju kvar här. Jag kan ju tala om hans förnamn, han hette Axel och bodde på en av gårdarna åt ån till. Han var mycket stor och stark, men han dog i unga år. Länsman ville ju rå om fisket, men så var det en båtplats nere vid ån, som hörde till hela byn och där hade ju alla rätt att ro iland.

Axel hade varit ute och fiskat och höll på att dra upp sin båt då länsman kom. Han började att stormskälla på honom och menade att han inte hade där att göra. Axel visste att han var ensam och han tog länsman och höll honom under vattnet ett par gånger och sedan klådde han upp honom så grundligt, att länsman fick krypa hem. Då var han illa ute.

Min morbror Robert, som sedan flyttade ut till Boda, arrenderade Bosgården en tid. Han var en bjässe till att vara stark. Morfar fick följa med barnen när han var gammal, så han var med i Bosgården också.

De hade fiskat mört och det hade länsman också gjort. Robert skulle köra ut och sälja sin mört, då frågade länsman honom, om han inte kunde ta hans mört och sälja också. Det lovade Robert, men han skulle köra upp med mjölken först. Under tiden kom länsman ut till ladugården, där morfar var, och frågade vart Robert hade tagit vägen.

Morfar talade då om att Robert var tvungen att köra upp mjölken först. ”Du ljuger gubbe” skrek länsman, ”han har nog åkt iväg med sin mört och inte tagit min.” Morfar hade väl sagt något men länsman hade hött med käppen mot honom. Länsman gick in och när Robert kom tillbaka talade morfar om för honom vad som hänt. ”Ta ifrån hästen far” sa Robert.

Länsman hade en hushållerska och hon kände väl till humöret på både länsman och Robert, så hon hade låst dörren. Först var Robert på kvistadörren och ryckte. Då sa hushållerskan: ”Ställ inte till något väsen, Robert.”

Då gick Robert till förstugedörren och det var sådana där dubbeldörrar där, men där var också låst. Men han satte sin stövel i så att dörren for upp och just då skulle länsman sticka upp på vinden.

Robert fick tag i honom i trappan och det gick visst hett till. Han slog honom inte men han kramade honom.

Han fick ner honom på golvet och kramade honom riktigt och sedan blev det tyst om mörten.

Bosgården var ju en kronogård, jag tror inte att länsman skulle leva på gården, för han hade väl sin lön. Men jag vet att det ingick i hans förmåner att han skulle ha en hushållsgris. Den skulle alltid Reinhold på Hea slakta. Dessutom skulle den som arrenderade Bosgården hålla länsman med skjuts, vart han skulle i tjänsten, antingen det var att syna vägar eller att resa till tinget i Svenljunga.

På den tiden skulle ju bönderna svara för underhållet av vägarna. Varje gård hade en bit av landsvägen, men ofta var den belägen långt från gården. Länsman skulle ”syna” vägen, så att den var i ett sådant skick att han kunde godkänna den. Var den inte det, så ”synte han på” att det skulle lägga spå ett visst antal lass makadam ytterligare.

Detta ansågs mycket bero på länsmans godtycke. Kunde de ha en flaska med sig till honom, så påstods det att det var lättare att få vägen godkänd. Följden blev att en del blev väldigt arga på länsman och kunde hysa riktigt dödsagg till honom. Det berättas, att en gång, jag vet inte om det var under Sigge Geddas tid, så hade de satt upp en skarpslipad lie i en hög leastolpe, för att länsman skulle skära huvudet av sig när han körde förbi. Detta hände i Månstad. Men lien satt något för högt, så den tog bara hatten på länsman...

En annan gång, antingen det nu var under Sigge Geddas tid eller hans fars, så råkade han ut för ett par ”käringar” på Månstadsskogen. Det dök upp två ”käringar”, den ena fick tag i hästen och den andra ryckte ned länsman och spöade honom i baken med en käpp så gruvligt, att han blev riktigt sönderhackad i baken.

Efter den händelsen fick länsman anlita en gumma, som kom och satte blodiglar på honom, för att dom skulle suga ut det onda blodet. Det är allt troligt, att det var annat än ”käringar” som gav länsman den omgången.

Jag vet, att min far talade om att i hans barndom så fick de hålla väg ända bort till Finnekumla. Då fick dom antingen köra dit ”knackesten” eller också skaffa sten där borta och sitta där och slå den.

Annars hade Sämborna sin väg ute vid Navstocka. Varje gård hade sitt ”vägmärke” där det stod angivet namnet på gården och hur många meter det rörde sig om.

Sista tiden innan vägstyrelsen övertog vägarna, kunde man anlita en stenkross, som slog stenen. Då fick man skaffa sten där och lägga upp, så var det en som hade en lokmobil och en kross. Det var en som hette Sandell från Månstad, det minns jag. Det var riktigt högtidligt när man slapp sitta och slå på sten med en slägga. Men det har jag varit med om många gånger.

Jag minns att man försökte få tag i sten på platsen, sedan satt man vid vägen och flyttade sig en liten bit i taget, allt eftersom man slagit så mycket sten som behövdes.

Bönderna hade ju också sina knekttorp att se till förr i världen. När knekten var i tjänst så var det bönderna som skulle stå för skötseln. Sämborna hade ett knektatorp som låg ovanför Stora Hage i Gällstad. Sedan hade dom Hjort´s knektatorp i Finnekumla. Jag vet att min farfar hade åkt dit och harvat när Hjort var ute på tjänstgöring.

Farfar hade en märr och hon hade en fölunge som inte var så gammal. Detta har jag hört berättas om när jag var liten.

Farfar hade bundit märren utanför och var inne och drack kaffe. När han kom ut så var märren försvunnen. Då var hon långt ute i sjön där hon sam med harven efter sig. Det var naturligtvis en sådan lätt harv som dom hade förr i tiden.

Märrens längtan efter sin fölunge måste ha varit så stark att hon sam rakt över sjön med haren efter sig.

Jag vet inte vad detta stället hette, men jag var med där när jag var liten. Det är kvar ännu, men jag vet inte vem som bor där nu.

Mor och Hjort´s var släkt och dom hade en tös som reste till Amerika. Hildur Hjort tror jag att hon hette. När hon var hemma och hälsade på så var jag med mor, när hon rodde och hämtade henne hem till vårat. När vi sedan rodde hem henne, var vi uppe hos henne och drack kaffe.

På Solhelm bodde en knekt som hette Glad. Han flyttade sedan till Fridhem.

Han var far till skomakare Pettersson som bodde på Göransfors. Solhem var ett knektatorp under Vegby gård och den siste knekten som bodde där hette Grann och han flyttade sedan till Rånnaväg.

Jag minns dom grant för dom hade en tös, som var lika gammal som jag. Hon gifte sig sedan och flyttade till Ulricehamn.

Knekten Grann var bror till Ekdahl, som var knekt i Frölunda, men sedan flyttade till Ljunghem i Säm.

Jag kan berätta om de ställen som låg utmed den gamla kyrkvägen mellan Säms kyrka och Gårdö.

Stomsdal har jag redan talat om. Så var det två ställen på Brobacken. I den stugan som finns kvar, där bodde Ville Pettersson på gamla dar. I den stugan som är riven bodde Herman på Kvastbacken och hans dotter Lydia. Det var Hermans sonson Tage Hermansson som köpte stugan och använde virket till sin sommarstuga vid Bagaregården.

Lite norr om Brobacken där är en betesvall som var Källströms förr. Lite ovanför den och till vänster finns en gammal källare och en stengrund. Där bodde en som hette Semlander och han har sin gravvård här uppe på kyrkogården.

Lite längre upp och ända vid vägen ligger en källare och platsen där kallas för Grevalyckan. Han som bodde där hette August. Han var far till en som hette John Augustsson, som dog på Ekerö för inte så länge sedan. Han hade varit dräng i Nolgården och sedan på Björkholmen i många år.

Sedan har vi då Liljas och dom sista som bodde där var ju Liljas Anna, som var änka i många år och hennes son Ejnar, som nu bor i Finland sedan många år.

Förbi Liljas, och på höger hand, går en väg in i skogen.

En bra bit upp i skogen och något åt norr, alldeles vid gränsen till Svenstorps ägor, låg förr ett ställe, där den gamla källaren ännu finns kvar. Där bodde en skräddare men jag kommer inte ihåg vad han hette.

Lite ovanför Liljas stuga där är en granplantering, då var det en åker, där bodde en gumma som dom kallade ”Blada-Maja”. Jag tror att hon bodde ensam där. Dom kallade också den här vägen för ”Prästavägen”. Det var den vägen som prästen åkte från Gällstad till Säms kyrka. Men dom rev ned Säms kyrka, det är en massa sten från den som Bosgårdens ladugård är murad av.

Sedan gjordes Sämvägen som går rakt igenom byn och den har min far varit med och arbetet på i sin ungdom. Den gamla vägen går rakt under Bengtssons och Valter Axelssons och rakt under uthuset vid Sjökulla. Sedan följer den nya vägen till Gunnars i Sjögården, som har en liten bit av den.

Den går över vägen vid Lunden, över dess åker, till och med över ”Gamlebron”, upp vid Tån och vidare förbi Fiskaregården upp till Målberga, där det står några buskar vid vägen. Sedan kommer den ut vid Kvastabackens mjölkabord och följer den nya vägen till Hästhagen.

Där går den något åt öster och sedan öster om husen på mellersta stället i Navstocka, mellan stugan och lagården på det södra stället i Navstocka, förbi deras brygghus och ned till den nya landsvägen.

Den går sedan strax över vägen, genom Ågårdens skog och in i Månstad. Där är riktiga backar, ”Stretelider” kallas dom. Sedan går den ut vid Tapple lycka och så bort till Tappla kvarn.

Einar Sämmerby
Bagaregården, Södra Säm
13/8 1907 – 15/10 2007